

ковина). Лингвомәдени анализдің бірлігі ретінде лакуна зерттеу нысанын шектейді. Бұл жерде зерттеу нысаны деп отырғанымыз мә-

тін. Мәдени лакуналарды аудару үшін аудармашы құзыреттілігінің және реалийлері мен мәдениетін білудің белгілі бір деңгейін қажет ететіндіктен, мәтінде лакуналардың болуы оны толық түсінуге кедергі жасайды. Белгілі бір шығарма аударма тіл мәдениетінде орныққанына қарай бұдан кейінгі аудармалар мағынаны беруде нақтылыққа жету бағытында ғана болады. Бұдан аудармашының тілдік тұлғасының толық қалыптаспағандығы туралы қорытынды шығады. Мұнда Ю.Н. Карауловтың «тілдік тұлға құрылымында бейвербалданған бөлігін» ажырату туралы ережесімен салыстырмалы байланысы байқалады [4:91].

Мәтінді аударғанда түпнұсқамен сәйкестік мәселесі берілген феноменнің бірқатар факторларға тәуелді түп негізіне байланысты. Бұл феноменнің түп негізі трансформациялық қайта құрулар үдерісінде оларды түсіндіретін аудармашы әрекетінің ерекшелігінде көрініс табады.

Қорыта келе, аударманы лингвистикалық әдістермен зерттеу өте орынды және нәтижелі деп айтуға болады. Бархударов айтып кеткендей, аударманың лингвистикалық теориясының пәні аударма үдерісін тіларалық трансформация (бір тілде жазылған мәтіннің басқа тілде жаңғыртылуы) ретінде ғылыми сипаттау болып табылады [5:6]. Ал мәтінді аударғанда сәйкестікке жету мәселесі берілген феноменнің бірқатар факторларға тәуелді түп негізіне байланысты. Бұл феноменнің түп негізі трансформациялық қайта құрулар үдерісінде оларды түсіндіретін аудармашы әрекетінің ерекшелігінде көрініс табады.

1. Комиссаров В.Н. Современное переводоведение. Учебное пособие. - М.: ЭТС. - 2002. - 424 с.

2. Комиссаров В.Н. Теория перевода: (Лингвистические аспекты). - М.: Высш. шк. - 1990. - 253 с

3. Балмагамбетова Ж.Т. Лингвокультурологические проблемы перевода. Карагандинский государственный университет им. Е.А.Букетова, Казахстан. www.rusnauka.ru

4. Караулов Ю.Н. Русский язык и языковая личность. - М.: Наука, 1987. — 312 с.

5. Бархударов Л.С. Язык и перевод: Вопросы общей и частной теории перевода. - М.: Международные отношения, 1975. - 240 с.

Тикенбай Гаухар

Перевод, как объект лингвистического исследования и его лингвокультурные особенности

В данной статье перевод рассматривается как объект лингвистического исследования, говорится о взаимосвязи теории перевода и языкознания, а также о роли лингвокультурных особенностей в процессе перевода

Tikenbay Gauhar

Translation as an object of linguistic study and its linguistic and cultural features

In this article, translation is regarded as an object of linguistic study. It is about relationship of translation theory and linguistics, also about the role of linguocultural features in the translation process.

Р. Түсіпқалиева,

әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, доценті, ф.ғ.к.

Б. М. Таңсықбаева,

Тынышбаев атындағы ҚазККА доценті ф.ғ.к.

ҚАЗАҚ ТІЛІН МАМАНДЫҚПЕН ҰШТАСТЫРЫП ОҚЫТУДЫҢ ТИІМДІ ЖАҚТАРЫ

Қазақ тілін студенттердің мамандығымен ұштастыра оқытуда кәсіби сөздік қор мен мамандыққа байланысты мәтіндердің алатын орны ерекше.

Осы тұрғыдан мамандыққа сай қазақ тілін сапалы оқыту — қазіргі уақыт сұранысынан туындап отырған өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Мемлекеттік тілдің әлеумет-

тік-қатысымдық қызметін кеңейту мен дамытуда оның ғылымда, өндірісте, елдің халықаралық байланыстарында қолдану аясының кеңі түсуі тіл үйренушілердің болашақ мамандығымен де байланысты екені белгілі. Жоғары оқу орнын бітірген жас буын — әрі болашақ маман, әрі ҚР өндірісін ілгері дамытатын кәсіпкер. Оның алдыңғы қатарлы маман

болуы мемлекеттік тілді жоғары деңгейде білуімен де терең сабақтасады.

Соңғы жылдары әдіскер-ғалымдар қазақ тілін қарым-қатынас құралы ретінде меңгертумен қатар, студенттердің кәсіптік мамандығын ескере отырып игертудің тиімді жақтарын қарастыруда. Ғалымдардың еңбектеріне, өз тәжірибемізге сүйене отырып, тілді мамандыққа қатысты оқытудың ұтымды жақтары қатарына мыналарды айтар едік:

мамандық мәтіндерінің мазмұнын әңгімелету студенттердің қазақша сөйлеу дағдыларын қалыптастырады;

мамандық мәтіндері арқылы студенттерге мазмұндама, шығарма т.б. жаздыру олардың жазбаша сауатын жетілдіреді;

кәсібіне байланысты жинаған сөздік қоры жұмыс орнында пайдаланып, өз мамандығына қатысты ой-пікірлерін нақты, анық жеткізу дағдысын қалыптастырады;

күнделікті қызмет бабында ресми-іскери сөйлесуге тән тұлғаларды меңгеріп, мамандыққа қатысты ісқағаздарды жазуды үйренеді;

болашақ маманның тұлға ретінде қалыптасуына, өсуіне және дамуына, өз мамандығын саналы сезінуіне мүмкіндік туады.

лексикалық минимумды танымдық-бағдарлы оқыту, грамматикалық минимумды мамандыққа сай мәтіндер мен жаттығулар арқылы оқыту студенттердің сөздік қорын көбейтеді.

Мамандығына қатысты мәтіннің қызметін анықтай келе, студенттердің өз мамандығы бойынша қазақ тілінде қарым-қатынас құзырын қалыптастыруда тілдік материал тұтас жүйелі түрде берілу керек.

Яғни, мамандыққа байланысты мәтінмен жұмыстар, дәрісханалық және СӨЖ жұмыстарын ұйымдастыру барысында әртүрлі тіл дамыту тапсырмаларын, жаттығуларын қазақша оқып жазу, сөйлеу дағдыларын қалыптастырады, мамандық бойынша білім сапасын көтереді; студенттердің болашақ мамандығына бағдар береді.

Соңғы жылдары қазақ тілін мамандыққа байланыстырып қатысымдық тұрғыдан оқыту әдістемесіне байланысты ғылыми зерттеулер жүргізіліп, ол зерттеулердің нәтижесінде кандидаттық, докторлық диссертациялар қорғалды.

Қазақ тілін мамандыққа сай оқытудың басты ерекшеліктерін анықтауда, тиімді әдістемесін ұсынуда әдіскер-ғалым, педагогика ғылымдарының докторы, профессор Ф.Ш. Ораз-

баеваның бүгінгі күнде үлкен бір ғылыми-әдістемелік мектебі қалыптасқан.

Г.Т.Алдамбергенова “Кәсіптік мектептердің орыс бөлімі оқушыларының қазақша сөйлеу тілін құрылысшы мамандығына сәйкес мәтіндер арқылы дамыту” деген тақырыпта кандидаттық диссертация қорғады. Автордың айтуынша, мәтін арқылы тілді оқыту төмендегі міндеттердің жүзеге асуына көмегін тигізеді:

тұрмыста, өндірісте, әлеуметтік ортада қазақша тілдік қатынасты игеру;

қазақ тілінде мәдени-ресми, кәсіби қатынасқа дайындық;

өз мамандығы бойынша сұрақтарға жауап бере білу, осы тақырып төңірегінде ойын айта білу дағдыларын меңгерту;

кәсіби бағыттағы қарым-қатынастық мәтіндерді аудармасыз түсінуге ұмтылу;

оқушылардың сөздік қорын молайтуда аударма, түсіндірме және кәсіби сөздіктерді пайдалана білу;

қазақша ойлауға, қазақша сөйлеу әуезділігіне жету, үлгісіз, жетексіз өз бетінше сөйлеуге, жазуға дағдылану, игеру [1,77].

Мамандығына сай сұрыпталып алынған мәтін студентке болашақ мамандығы бойынша өте қажетті, пайдалы мағлұмат бере алады. Ол студент білімін, білігін, танымын толықтырады. Сондықтан студент ондай мәтінді қызыға оқиды.

Қ. Қадашева “Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі” деген докторлық диссертациясында мамандық тіліне бейімдеп оқытуда жаңаша жаңғыртып оқыту әдістемесінің әдіс-тәсілдерін ұтымды пайдалануға болатындығын, тіл үйренушілердің өз саласында тілді қолдану қызметінде лексикалық минимумды анықтау қатысымдық қажеттілікті қамтамасыз ететін ерекшелік екендігін көрсетті. /2.103/.

Студенттердің мемлекеттік тілді тиімді игеруінің басты факторы – оқу бағдарламалары мен оқулық, оқу-әдістемелік материалдарды модульдік оқу жүйесімен беру және модульдік жүйеге негізделген электрондық оқулықтардың болуы студенттердің өз бетімен жұмыс істеуіне мүмкіндік береді.

Қазіргі ғылым мен техниканың дамыған заманында қазақ тілінің лексикасы жаңа сөздермен толығып отырады. Әсіресе, біз нысан етіп отырған техника саласына қатысты терминдер жаңадан жасалып, күнделікті қолда-

ныс аясында жұмсалады. Біз сол сөздерді меңгерту арқылы студенттердің сөздік қорын үнемі толықтыруға тырысамыз. Терминдерді жалаң жаттап алу, оны қатысымда қолдана алмау тіл үйренушілер үшін ешқандай нәтиже бермейтіндігі белгілі. Сондықтан алдымен сол сөздердің, сөз тіркестерінің мағынасын түсініп сөйлемдерде дұрыс қолдана білуге дағдыландыру керек.

«Айтайын деген ой ұғынықсыз болса, оны екінші адам түсінбесе, тілдік коммуникация жүзеге аспайды» деп Ф.Ш. Оразбаева атап айтқандай, студенттің сөйлемдерді қатесіз құрап ойын дұрыс айтуына дағдыландырудың маңызы өте зор/3.78/.

Жоғарыда айтқанымыздай кәсіби қазақ тілін оқыту барысында сөз тіркесін үйретудің маңызы ерекше. Өйткені сөздердің жеке тұрғандағы мағынасы мен тіркес сыңарында тұрып беретін мағынасы бірдей бола бермейді. Мысалы:

Толқын- әуе толқыны, электромагниттік толқын т.б.

Энегия- электр энергиясы

Желі- электр желісі

Қуат- электр қуаты

Сан -сандық байланыс

Өріс – магниттік өріс

Көз- қуат көзі

Сөздердің тура және ауыспалы мағынасын, көп мағыналы сөздерді, синоним, антоним, омоним сөздерді меңгерту студенттердің қазақша дұрыс сөйлеуін қалыптастыруға игі ықпал етеді.

Қазақша сауатты сөйлеу үшін, сөйлемдегі сөздердің орын тәртібін білу қажет. Сонымен қоса, сөздерге жалғанатын қосымшаларды дұрыс қолдану сөйлеушінің ойын анық етеді. Сондықтан студенттерге қазақ тілінің үндестік заңын және сөйлем мүшелерінің сөйлемдегі орнын меңгертуге көңіл бөлген жөн. Адамның ойын жеткізу үшін сөйлем басты орын алады.

Қазақ тілінің айтылым нормасын меңгеруде студенттер қазақ тіліне тән белгілерді ескергені дұрыс. Лексикалық және грамматикалық мағына негізінде сөздің беріп тұрған мағынасы анықталады. Сондықтан сөздің мағынасын түсінбей оны қолданудың нәтижесі болмайды.

Әсіресе техника саласында кірме сөздер жиі кездеседі. Олардың кейбіреулері қазақ тілінің дыбыстық нормасына икемделіп, қолданысқа түсетінін байқауға болады.

Мысалы: дуга-доға, кабель - кабiл,номер-нөмір, ток-тоқ, станция – стансы, почта –пошта т.б. Ал фонетикалық өзгеріске түспей, сол күйінде қолданатын терминдер саны көптеп саналады: фототелегафия,радио, банде-роль, телефон, факс, телефонограмма, электро-техника, электромагнит, телеграф, акустика, программа, автоматты телефон, т.б. Сонымен қатар, өзге тілдегі атаумен қазақ сөздерінің бірігуі арқылы қолданысқа енген сөздер де бар: радиохабар, телеарна, радиобайланыс. Мұндай сөздерді меңгерту барысында олардың жасалуы жолдарын түсіндіріп отырған жөн. Мысалы «Радиотехника», «Радиобайланыс негізін қалаған ғалым», «Радиоэлектроника – ел келешегі», «Физика және техника» тағы басқа тақырыптарды өткенде ескеру қажет.

Сонымен қатар, қатысымға тусуге қажет бірнеше дайын формадағы тілдік құралдарының үлгілерін қолдану қажет:

У+ керек /интернет байланысын пайдалану керек;

У+ФА болады / ұялы байланысты пайдалануға болады;

У+ФА болмайды/ жылдамдықты арттыруға болмайды;

У+ үшін қажет / техниканы жетілдіру үшін;

ФЫ+М келеді / ұялы телефонды пайдаланғым келеді;

ФЫ +Н келеді /жаңа ақпарат бергің келеді;

ФЫ+СЫ келеді/ инженер болғысы келеді;

Кейбір сөздерге әсіресе, орыс тілінен енген сөздерге қосымшалардың дұрыс жалғанбауы үндестік заңын жетік білмеуінен келіп туады. Сондықтан әр тақырып барысында кездесетін жаңа сөздерге жалғанған қосымшалар жайлы түсініктеме берілген жөн. Ондағы септік жалғауларын, жұрнақтарды үндестік заңына қарай жалғау заңдылығы ешқашан назардан тыс қалмауы тиіс. Ал кірме сөздерге қосымшаларды жалғауға қатысты ақпараттар да қамтылып отырғаны абзал. – Мен; -бен, -пен көмектес септігінің үндестік заңына бағынбайтын қосымшалар қатарына жататынын да ескеріп отырамыз. Мысалы, мәтінде кездесетін жаңа сөздерге жалғанған қосымшалардың үндесуіне талдау жасай кету артық болмайды.

Телефон аппаратымен, шақыру сигналдарымен, программалық модульмен, электромагниттік индукциялармен, айнымалы тоқпен, синхронды генератормен т.б.

Сөздердің дұрыс айтылуын қамтамасыз етуде фонетикаға, сөз мағыналарын ажырата білу үшін лексикаға, сөздерді дұрыс қолданып ойды жеткізу мақсатында синтаксис салаларына ерекше көңіл бөлген жөн.

Қорыта айтсақ, грамматикалық тұлғалардың да мәнін түсіндіру өзге тілді дәрісханаларда кәсіби қазақ тілін оқытудың сапасын арттырады. Сонымен қатар, орыс тілді студенттердің ауызша сөйлеу дағдыларын қалыптастыруда және сабаққа деген қызығушылығын арттыруда мамандыққа негізделген мәтіндердің мәні зор.

1. Алдамбергенова Г.Т. Кәсіптік мектептердің орыс бөлімі оқушыларының қазақша сөйлеу тілін құрылысшы мамандығына сәйкес мәтіндер арқылы дамыту: Пед. ғыл. канд. ... дисс. – Алматы, 2002. -161б.

2. Қадашева Қ. Жаңаша жаңғыртып оқытудың ғылыми әдістемелік негіздері: өзгетілді дәрісханалардағы қазақ тілі: Пед. ғыл. док. ... дисс. – Алматы, 2001. – 301 б.

3. Оразбаева Ф. Тілдік қатынас негіздері. А., 2005

Р. Тусупкалиева, Б. Тансикбаева

Эффективные методы обучения казахскому языку, связанные по специальности

В статье рассматриваются роль текстов, связанных по специальности в изучении казахского языка.

R. Tusupkalieva

Tansikbaeva B. Effective methods of teaching Kazakh language related to a specialty

The article discusses the role of texts related to the specialty in the study of the Kazakh language.

Р. Ә. Шаханова,

п.ғ.д., профессор Абай атындағы ҚазҰПУ

А. О. Тымболова,

ф.ғ.д., доцент, Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ

КӨПТІЛДІ МӘДЕНИ ТҮЛҒАНЫҢ ҰЛТТЫҚ СИПАТЫ

Бүгінгі таңда ұлт көшбасшысы Н.Ә. Назарбаев отандық білім беру саласына үлкен міндеттер жүктеп отыр. Кез келген мемлекет өзінің азаматтарына сапалы әрі заманауи білім алуға қолжетімді де, қолайлы жағдай туғызуды ел дамуының бірден-бір кепілі санайтындығы анық. Сондықтан үкімет жастарды халықаралық біліктілікке сай біліммен қамтамасыз ету үшін мемлекеттік тілді, орыс тілін және шет тілдерін меңгерту арқылы олардың тілдік санасын дамытуға айрықша көңіл бөлуде. Отандық білім жүйесі қазақстандық жастардың келешекте шетелдің жоғары оқу орындарында білім алуын еш қиындықсыз жалғастыруына мүмкіндік туғызып, бәсекеге лайықты, жоғары сапалы бірнеше тіл игерген маман даярлауды көздеп отыр. Елімізде көптілді білім беру әдістемесінің дамуын анықтайтын негізгі бағыттар қалыптасып та үлгерді. Осыған орай, қазіргі таңда біздің алдымызда, әлемдік деңгейде оқытылып жатқан тілдердің рөлін саралау, оларды меңгертудегі нәтижелілік пен тілдік дайындық әдістемесін көтеру тұрғысынан маңызды мәселелер тұр.

Елбасының биылғы «Әлеуметтік экономикалық жаңғырту – Қазақстан дамуының басты бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауында «патриотизм, мораль мен парасаттылық нормалары, ұлтаралық келісім мен толеранттылық, тәннің де, жанның да дамуы, заңға мойынұсынушылық жатуы тиіс деген талап бар. Бұл құндылықтардың, меншіктің қандай түріне жататынына қарамастан, барлық оқу мекемелерінде сіңірілуге тиіс деген шешімі де қадап айтылды. Көп ұлттық пен көп тілділік осы құндылықтардың бірі және біздің еліміздің басты артықшылығы болып табылады. Қазақ тілі, біздің Конституциямызға сәйкес, мемлекеттік тіл болып табылады. Бұл біздің Конституцияның нормасы, оны бұзуға ешкімге жол берілмейді» деген Елбасының сөзі мемлекеттік тілдің мәртебесін тағы бір нақтылап берді деп ойлаймыз.

Көптілділік – көпмәдениетті тұлғаны қалыптастырудың негізі болып табылады. Ынтымақты халықаралық өзара қарым-қатынастар көптілдік білім берудің дамуына түрткі болды. Ел мен елдің арасындағы мәдени ық-